

Zbornik Instituta za kriminološka
i sociološka istraživanja
2022 / Vol. XLI / 1 / 109-111
Prikaz zbornika
Primljeno: 21. maja 2022. godine
Prihvaćeno: 23. maja 2022. godine
DOI: 10.47152/ziksi2022018

JODY JENSEN (ED.) (2022) MEMORY POLITICS AND POPULISM IN SOUTHEASTERN EUROPE. ROUTLEDGE

Zbornik „Memory Politics and Populism in Southeastern Europe“ (Politike sećanja i populizam u Jugoistočnoj Evropi“ koji je priredila Džodi Džensen (Jody Jensen) u izdanju Rautlidža (Routledge) predstavlja originalan etnografski poduhvat koji razotkriva skrivene linije spajanja između politika sećanja i populizama na Balkanu. Autori i autorke stavljaju pod lupu arhitektonska rešenja i spomenike, analiziraju godišnjice ratnih događaja i ulaze u trag zaboravljenim junacima, potisnutim događajima i napuštenim memorijalnim centrima kako bi pronašli neispričane priče i razumeli na koji način se sećanja fabrikuju, reinterpetiraju, potiskuju ili izvlače iz zaborava i izmeštaju iz originalnog konteksta kako bi se krojili populistički narativi koji uvek služe konkretnim političkim akterima za ostvarivanje njihovih konkretnih političkih ciljeva. Oni pokazuju kako se isti istorijski događaji, ličnosti i (ne)mesta tumače na osnovu različitih etnonacionalnih kodeksa u cilju proizvodnje identiteta i zamišljenih zajednica što zatim dovodi do reprodukcije svojevrstnih politika neprijateljstva. Oni takođe razotkrivaju kako ratni heroji baš kao i ideološke kategorije postaju prazni plutajući označitelji u koje se smisao učitava po potrebi. Na taj način oni demistifikuju mitove i zablude na kojima se temelje zvanične politike ili teorije zavera i koji uporno podrivaju projekte pomirenja.

Veza između politika sećanja i populizama nije dovoljno istražena i retko je predmet proučavanja, ne samo u Jugoistočnoj Evropi već i u svetu, pa ovaj zbornik predstavlja jedan od veoma vrednih pionirskih pokušaja da se ovaj fenomen rasvetli i objasni. Jedan od najvećih kvaliteta ovog istraživačkog projekta je njegova multidisciplinarnost. Autori i autorke ne zadržavaju se u zacrtanim okvirima pojedinačnih disciplina već povezuju studije kulture i sećanja sa istorijom i političkim naukama kako bi podrobno istražili fenomen politika sećanja.

U uvodnom poglavlju, Astrea Pejović i Dimitar Nikolovski određuju metodološki i konceptualni okvir ovog zbornika utemeljujući pojam „etnografskog razumevanja neprijateljstva“ kao jedne potpuno nove upotrebe etnologije. Neprijateljstvo je podležeća ideja na kojoj se zapravo temelje različiti populizmi, i to je vidljivo na svakom od primera koji su obrađeni u ovom zborniku, bilo da je reč o „nacionalizovanju čokoladica“, posthumnim odlikovanjima zaboravljenih generala

ili očuvanju ruševina u spomen bombardovanjima. Iako se radi o studijama slučaja Jugoistočne Evrope, i to pre svega na teritoriji bivše Jugoslavije, ova zbirka radova izlazi iz okvira regionalnih studija jer govori o mehanizmima proizvodnje politika sećanja koji su univerzalni i prisutni u svim delovima sveta gde se mogu pronaći populistički narativi.

U drugom poglavlju, Rori Arčer opominje da je i zaborav deo politika sećanja osvrćući se na gotovo potpuno potisnutu Antibirokratsku revoluciju u Srbiji krajem osamdesetih godina. Ovo „događanje naroda“ je značajno jer predstavlja „prvu populističku mobilizaciju“ u regionu, a etnografsko istraživanje pokazuje kako su narativi potpuno odbačeni i nikada nisu postali deo populističkih politika zato što su same ideje iza ove revolucije „difuzne i kontradiktorne“.

Nedoslednosti i kontradikcije vidljive su u svim fenomenima koje autori i autorke istražuju. U trećem poglavlju, Gruja Badesku analizira kako se urbani prostori Beograda i Sarajeva uređuju prema politikama sećanja, ukazujući na to da obnovljena zdanja baš kao i očuvane socijalističke ruine sadrže subiminalne političke poruke, dok nas Igor Stipić u četvrtom poglavlju uvodi u svojevrsni Rašomon pokušavajući da odgonetne čiji je zapravo Herceg Stjepan Kosača o kome Hrvati, Bošnjaci i Srbi imaju potpuno različita sećanja. Marija Ivanović u petom poglavlju pokazuje kako se isti memorijalni centar koristi na tri različita načina od strane tri različita politička aktera i kako proizvodnja naroda, odnosno identiteta zavisi od proizvodnje neprijateljstva (enmity). Sa druge strane, Mišo Kapetanović, koji se u šestom poglavlju takođe usredsređuje na upotrebu spomen obeležja, naglašava klasnu dimenziju analize populizma i otkriva da u nekim slučajevima umesto političkih aktera lokalne zajednice i pojedinci postaju proizvođači politika sećanja.

Ana Ljubojević (osmo poglavlje) i Lovro Kralj (deveto poglavlje) analiziraju politike sećanja u Hrvatskoj, osvrćući se na ustaški pokret i komemoraciju Blajburga. Obe studije slučaja ilustruju kako se sećanja vezana za Drugi svetski rat preoblikuju, reinterpretiraju i postavljaju u savremeni kontekst zarad postizanja aktuelnih političkih ciljeva. Takođe je vidljivo kako je koncept neprijateljstva u srži određenja nacionalnog identiteta.

Čak i kada za cilj imaju pomirenje, politike sećanja ojačavaju neprijateljstva jer se uvek jedan kolektivni identitet određuje spram drugog. To pokazuje slučaj koji je obradila Astrea Pejović u sedmom poglavlju. U kontekstu pridruženja Crne Gore NATO alijansi i Evropskoj Uniji, naponi vladajuće stranke da se izvini Hrvatskoj za ratne zločine u Dubrovniku rezultirali su zaoštavanjem neprijateljstva sa Srbijom. Tome slično, pokušaji da se poprave odnosi između Severne Makedonije i Bugarske proizveli su kontraefekat u vidu otpora potpisivanju Sporazuma o dobrosusedskim odnosima, kako objašnjava Dimitar Nikolovski u jedanaestom poglavlju.

S obzirom na to da je područje Jugoistočne Evrope kompleksno i razučeno te se može posmatrati kao zajednica više celina u zavisnosti od kriterijuma podele, i ovaj zbornik ima u vidu različite pod-regije. Naime, autori i autorke pre svega se bave republikama bivše Jugoslavije u kojima populistički narativi nastaju sa počecima raspada ove države. Jedina ne-Jugoslovenska država o kojoj se govori je Bugarska, i uvodeći je u igru, autori i autorke žele da pokrenu širu raspravu o populizmu na

teritoriji čitave Jugoistočne Evrope u međunarodnoj zajednici. U izvesnom smislu, zbornik uzima u obzir dve geografske i konceptualne celine koje se razlikuju po tome koji etnonacionalni identiteti definišu populističke narative. To su Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska i Srbija na jednoj strani i Severna Makedonija na drugoj koja svoje politike sećanja zasniva na odnosima sa Bugarskom, Grčkom i Albanijom. Naum Trajanovski u desetom poglavlju osvetljava neke od problema vezanih za makedonski identitet ukazujući na neuspeli pokušaj „istorijskog pomirenja“ kroz apologetski diskurs Makedonskog muzeja borbe. Konačno, u dvanaestom poglavlju, Filip Ljapov ilustruje Bugarski nacionalizam zasnovan na istorijskom revizionizmu kroz primer okupljanja ekstremnih desničara, Marš Lukov.

Okupivši mlade autore i autorke koji su se na originalan način pozabavili temama politika sećanja i kolektivnih identiteta, urednica Džodi Džensen je otvorila put za neka nova istraživanja na temu populizma koji je postao endemski u savremenom svetu od Jugoistočne i Centralne Evrope do Sjedinjenih Američkih Država ili Brazila.

*Ivana Stepanović**

Institut za kriminološka istraživanja, Beograd

* Naučna saradnica, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Institute of Advanced Studies Kőszeg, e-mail: ivana.stepanovic@gmail.com